

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ БОРЖНИКА: ОБЛІКОВИЙ АСПЕКТ

Ключові слова: бухгалтерський облік, дебіторська заборгованість, визнання, принцип нарахування, ймовірність погашення, антикризове управління, банкрутство.

Гармонізація вітчизняного законодавства з європейським є важливим напрямком розвитку державності України, зокрема це стосується сфери бухгалтерського обліку, що пов'язано з імплементацією положень Директиви 2013/34/ЄС від 26 червня 2013 року «Про щорічну фінансову звітність, консолідовану фінансову звітність та пов'язані з ними звіти певних типів компаній» [1]. Одним з ґрунтовних критеріїв змін є прозорість фінансової звітності, що є надзвичайно актуальним для системи антикризового управління боржника, показники якої входять до методології визначення рейтингу Doing Business.

Бухгалтерський облік та аналіз відповідно до цілей та завдань антикризового управління в цілому має бути органічно вбудованим у систему управління зобов'язальних відносин зокрема – дебіторською та кредиторською заборгованостями боржника, які крім обліково-аналітичних питань включають організаційні заходи, спрямовані на процес погашення боргів. В цьому зв'язку застосовуючи методологічні засади бухгалтерського обліку маємо враховувати зацікавленість сторін антикризових заходів у певній інформації, особливості нормативного забезпечення процедур банкрутства та їх соціальну спрямованість.

Бухгалтерський облік процесів у зобов'язальних відносинах суб'єктів господарювання реального сектору економіки розглянуті в працях М.І. Бондаря, Ф.Ф. Бутинця, М. Добія, С.Ф. Голова, З.В. Гуцайлюка, О.М. Кияшко, В.М.Костюченко, Л.В. Нападовської, Г.В. Нашкерської, Л. Г. Ловінської, Н. М. Малюги, А.А. Мазаракі, С.І. Маслової, І.В. Орлова, А. М. Поддєрьогіна Я.В. Соколова, В.В. Сопка, Ш. Сандера, М.Г. Чумаченка, А.П. Шаповалової та роботах інших видатних науковців, де розглянуті різноманітні аспекти визначення, оцінки, погашення боргів. Питанням бухгалтерського обліку у процедурах антикризових заходів, зокрема банкрутства, присвячені наукові праці О.О. Галенко, Ф.Ф. Бутинця, О.М. Глушук, Г.В. Булкот, питанням фінансового менеджменту в умовах неспроможності – праці І.О. Бланка, О.О. Терещенка. Проблеми визнання безнадійної та сумнівної заборгованості були розглянуті в працях автора цієї статті. Складність системи антикризового управління, зміни у нормативно-правовому забезпеченні бухгалтерського обліку, потребують подальшого дослідження окремих об'єктів обліку, зокрема актуальними питаннями залишаються питання бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості.

Погашення дебіторської заборгованості є одним з джерел відновлення стійкого фінансового стану, можливості зменшення боргових зобов'язань кредиторам. Проблемні питання формування у бухгалтерському обліку інформації про дебіторську та кредиторську заборгованість та їх розкриття у фінансовій звітності боржника пов'язані з питаннями на рівні методології бухгалтерського обліку та окремими питаннями під впливом обмежень інституту неспроможності.

Ряд питань, які можуть набувати в умовах антикризових заходів особливого практичного значення, пов'язано з виникненням, визнанням, класифікацією та оцінкою дебіторської заборгованості. Розглянемо декілька методологічних питань щодо визнання дебіторської заборгованості. Різноманіття наукових думок щодо визначення дебіторської заборгованості пов'язано з юридичним та економічним наповненням категорії зобов'язань. З юридичної точки зору відповідно до норм Цивільного та Господарського Кодексів категорія зобов'язань об'єднує два поняття: кредиторську та дебіторську заборгованості. З точки зору бухгалтерського обліку ці поняття розділені, методологія їх бухгалтерського відображення у фінансовій звітності представлена у нормах Закону про бухгалтерський облік та фінансову звітність (Закон № 996-ХІV) та професійних Положеннях стандартах бухгалтерського обліку

(далі у випадку національних стандартів - П(С)БО, у випадку міжнародних - МСБО, МСФЗ). Характеристики категорій кредиторської заборгованості як пасиву, який пов'язаний зі зменшенням ресурсів підприємства в майбутньому, та дебіторської заборгованості як активу, який пов'язаний з ресурсами, що призведуть до збільшення вигод підприємства у майбутньому, відображають економічну сутність процесу обліку таких зобов'язань.

Поточна дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги, виникає згідно з принципом нарахування, тобто з відображенням в бухгалтерському обліку доходу, при відвантаженні товарів, виконанні робіт та наданні послуг. В зв'язку з цим відношення її сум до активів, як вважають деякі автори, є проблематичним. При визнанні доходу у П(С)БО 15 «Дохід» висуваються критерії щодо: передачі покупцеві ризиків та вигод відносно власності на продукцію; передачі управління та контролю за товаром; достовірного визначення суми, впевненості отримання в майбутньому економічних вигод, а також щодо достовірного визначення витрат від здійснення операції

Частина поточної дебіторської заборгованості може бути сумнівною, а певна частина взагалі безнадійною, тобто вся її величина не може бути ресурсом, контрольованим підприємством. В зв'язку з цим окремі автори роблять висновки, що дебіторську заборгованість у якості активу маємо розглядати не як ресурс, а як право вимоги на ресурс. [2; 3; 4]. На наш погляд, в даному випадку відбувається підміна понять і такий підхід до визначення активу є суто правовим. За нормами П(С)БО 15 при відображенні дебіторської заборгованості на дату балансу застосовується оцінка за чистою реалізаційною вартістю, яка визначається з відрахуванням сум від списання безнадійних боргів та резерву сумнівної заборгованості з величини первісної вартості. В результаті чого отримуємо величину, за якою є висока ймовірність в її погашенні боржниками, а, отже, і ймовірність отримання економічних вигод у вигляді грошових коштів у майбутньому, тобто величина дебіторської заборгованості за чистою реалізаційною вартістю є ресурсом, що відноситься до активів підприємства.

Принцип нарахування доходів як одночасний процес з виникненням дебіторської заборгованості зумовлює також інші суперечності щодо її визнання. Так, при порівнянні положень бухгалтерського обліку стосовно відображення у фінансовій звітності доходу від реалізації продукції, вітчизняного П(С)БО 15 та міжнародного МСБО18 [5; 6], спостерігаються розбіжності семантичного характеру. У складі умов для визнання доходу від реалізації продукції в П(С)БО 15 використовується таке речення: «є впевненість, що в результаті операції відбудеться збільшення економічних вигод підприємства», у МСБО 18 та ж умова викладена в такий редакції: «ймовірно, що до суб'єкта господарювання надійдуть економічні вигоди, пов'язані з операцією». За словником «ймовірність - ступінь можливості настання деякої події. Коли підстави для того, щоб яка-небудь можлива подія відбулась в дійсності, переважають протилежні підстави, то цю подію називають ймовірною, в іншому випадку - малоймовірною або неймовірною», «Впевненість - стан розуму (духовний стан), в якому він дає міцну згоду судженню без остраху можливості помилки» [7], тобто це ймовірність, що вимірюється одиницею. Відносно події оплати заборгованості дебітором, яка може наступити або не наступити, є слушним використовувати все ж таки термін міжнародних стандартів. З практичної точки зору визначення ймовірності отримання вигод має важливе значення в антикризовому управлінні дебіторською заборгованістю, в межах якого цілі та завдання господарської діяльності обумовлюють доведення ризиків несплати до мінімальних значень. В зв'язку з цим рядом норм законодавства про банкрутство передбачена робота та відповідні витрати для арбітражних керуючих щодо пошуку дебіторів боржника та погашення простроченої дебіторської заборгованості.

Досліджуючи рекомендації міжнародних стандартів з питань погашення зобов'язань (як дебіторської так й кредиторської заборгованостей), можна сказати, що ймовірність виступає одним з важливих критеріїв для визначення умовних активів та умовних зобов'язань, що можна використовувати у вітчизняній практиці для характеристики сумнівної заборгованості

та її класифікації за ступенем ймовірності погашення в умовах антикризових заходів, у тому числі банкрутства.

Якщо визначення безнадійної заборгованості позначено в нормах Податкового Кодексу України, методологія сумнівної заборгованості потребує суттєвої доробки з метою достовірного визнання дебіторської заборгованості. Теоретичними підходами для визнання сумнівних боргів виступають критерії сумнівності, які можна почерпнути у вітчизняних нормативних документах та у рекомендаціях міжнародних стандартів [8].

В організаційному аспекті важливо обирати методи обліку, спрямовані на посилення контролю щодо своєчасної інкасації дебіторської заборгованості. Так, для розрахунку резерву сумнівних боргів згідно з П(С)БО 15 передбачено декілька методів, з них найбільш відповідає цілям та завданням антикризових процедур метод застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості, і, хоча цей метод є більш трудомістким, але згідно з ним передбачається більш повний аналіз інформації про платоспроможність кожного дебітора. Не зменшуючи значення правильності визначення величин безнадійної та сумнівної заборгованості щодо інформації про їх достовірне уявлення для сторін антикризових процедур, хотілось би ще раз підкреслити в організаційному аспекті про необхідність мінімізації цих сум, а також витрат, пов'язаних з погашенням дебіторської заборгованості. Тому, наприклад, такі заходи в управлінні дебіторською заборгованістю як факторинг, який полягає у переуступленні банку або факторинговій компанії права на отримання грошових коштів за платіжними документами за поставлену продукцію, не є доцільним в зв'язку з втратою від 10 до 20 % сум дебіторської заборгованості (за винятком комісійних).

Дослідження та усунення проблем методології бухгалтерського обліку с урахуванням особливостей процедур банкрутства в поєднанні з правильно обраними методами організації бухгалтерського обліку дозволять досягти цілей антикризового управління боржника.

Список використаних джерел:

1. Директива 2013/34/ЄС Європейського Парламенту та Ради [Електронний ресурс] // Аудиторська Палата України : Офіційний сайт – Режим доступу до ресурсу: <http://www.apu.com.ua/event/771-direktiva-2013-34-es-evropejskogo-parlamentu-ta-radi-vid-26-kvitnya-2014-r-neofitsijnij-pereklad>.
2. Галасюк В. В. Проблемы теории принятия экономических решений : [монографія] / В. В. Галасюк. – Днепропетровск : Новая идеология, 2002. – 304 с.
3. Євлаш, Тетяна Олександрівна. Облік та аналіз дебіторської заборгованості в системі управління підприємств оптової торгівлі [Текст] : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09 / Євлаш Тетяна Олександрівна ; Харк. держ. ун-т харчування та торгівлі. - Х., 2012. - 23 с.
4. Облік та аналіз дебіторської заборгованості в системі управління підприємств оптової торгівлі [Текст] : монографія / [Н. С. Акімова та ін.] ; Харків. держ. ун-т харчування та торгівлі. - Харків : Бровін О. В. [вид.], 2016. - 284 с.
5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 15 «Дохід» [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної ради України // Режим доступу. – www.zakon.rada.gov.ua
6. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку № 18 «Дохід» [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної ради України // Режим доступу. – www.zakon.rada.gov.ua
7. Тематичні словники [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/mySIS.pl?showSISid=46609864-4749&action=showS>
8. Іванова Л.Б. Теоретичні засади визначення сумнівних та безнадійних боргів в умовах антикризових заходів [Бізнес-Інформ, міжнар. наук. економ. реценз. журнал] /Л.Б. Іванова. – Харків, 2013. № 3 - С. 286-292